

Βατοπαιδινή Μουσική Βίβλος
Μουσικολογικά Μελετήματα 1

ΘΕΟΡΗΤΙΚΟΝ ΜΕΓΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΜΑΔΥΤΩΝ

Τὸ ἀνέκδοτο αὐτόγραφο τοῦ 1816

Τὸ ἔντυπο τοῦ 1832

Κριτική έκδοση ήπο Γεωργίου Ν. Κωνσταντίνου

ΙΕΡΑ ΜΕΓΙΣΤΗ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λεπτομερής ένασχόλησή μου μὲ τοὺς χειρόγραφους κώδικες τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς μὲ ἔμαθε νὰ παρατηρῶ τὰ πράγματα σὲ βάθμος, καθὼς οἱ πληροφορίες ποὺ παρέχει ἡ ἔρευνα δείχνουν ὅτι πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὅποια στὴν ἀρχὴ προσπερνοῦμε ἢ ἀπλῶς ἐντάσσουμε κάπου, κρύβουν πολύτιμα δεδομένα ποὺ ἀποτελοῦν οὐσιαστικὲς διευκρινίσεις στὰ μουσικὰ κείμενα-συγγράμματα ἢ καὶ δόδηγοῦν σὲ καινοφανῆ συμπεράσματα. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ εύρήματα στὴν περίπτωση τῶν ἔργων ποὺ σώζονται σὲ πολλά, διαφορετικὰ χειρόγραφα-ἔντυπα. Αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὸ χειρόγραφο 18 τῆς Βιβλιοθήκης Δημητσάνας. Η ἐπισήμανση, καὶ ταυτόχρονα ἡ παρότρυνση, τοῦ φιλόλογου καθηγητῆ Μανόλη Κ. Χατζηγιακούμη, ὁ ὅποιος ἔγραφε πρὶν 30 περίπου χρόνια: “*Η ὑπαρξη αὐτογράφου ἐνὸς βιβλίου τόσον σημαντικοῦ γιὰ τὴν καθόλου ἱστορία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς θεωρίας καὶ πράξης ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα πολύτιμο ἱστορικὸ δεδομένο. Πολὺ περισσότερο, ὅταν πρόκειται γιὰ βιβλίο ποὺ ἔχει ἐπιμεληθεῖ ἄλλος ἐκδότης. Απὸ τὴν ἀποφη αὐτὴ ἀποκτᾶ ἴδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἢ σύγκριση ἀνάμεσα στὸ ἔντυπο καὶ τὸ αὐτόγραφο*”*, μοῦ κίνησε τὴν περιέργεια καὶ καταπιάστηκα, πέρα ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτῆς καθ' ἑαυτῆς τῆς γραφῆς τοῦ Χρυσάνθου, μὲ τὴ σύγκριση κυρίως τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ αὐτογράφου μὲ αὐτὸ τοῦ ἔντυπου. Τὰ ἀποτελέσματα ἦταν ἔντυπωσιακά: νέα στοιχεῖα ἔρχονται νὰ δια-

* “Αὐτόγραφο (1816) τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου”, *Ἐρανιστής* 11 (1974) Αθήνα 1977, σελ. 311-322 [τὸ ἀνάτυπο].

φωτίσουν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ ἡ κατανόησή τους ήταν μέχρι σήμερα ἔξαιρετικὰ δυσχερής ἔξαιτίας τῶν κάθε εἰδούς ἀπλοποιήσεων, οἱ ὅποιες ξεκίνησαν ἀκόμη καὶ πρὶν τὴν ἐμφάνιση τῶν πρώτων ἐντύπων μουσικῶν Βιβλίων (Βουκουρέστι 1820, Παρίσι 1821, Βιέννη 1823, Κωνσταντινούπολη 1824). Γίνεται δηλαδὴ ἐναὶ ἐφόδῳ κατανόησης πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων, τὰ ὅποια δὲν ἔξηγοῦνταν πλήρως μέσα ἀπὸ τὴν ἐντυπη ἐκδοση τοῦ 1832, ὅπως:

- ἡ χειρόγραφη παράσταση τῶν χαρακτήρων ποσότητας καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἥχων καὶ τῶν φθόγγων (δικαιολόγηση τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ σχήματός τους ὥπως αὐτὰ φαίνονται καὶ στὰ χειρόγραφα τῶν Τριῶν Δασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν τους, γραμμένα στὴ Νέα Μέθοδο. Δυστυχῶς, τὸ σχῆμα πολλῶν ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἀποδόθηκε ἐπιτυχῶς μὲ τὴν τυπογραφία, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ παρεφθαρμένη εἰκόνα τους νὰ διαιωνίζεται καὶ νὰ γίνεται βάση στρεβλῆς ἐπεξήγησης τῆς ὀνομασίας-προέλευσής τους)
- οἱ χαρακτῆρες διαιρεσης τοῦ χρόνου (ἡμίγοργο, τριημίγοργο, παρεστιγμένα γοργὰ καὶ δίγοργα)
- οἱ κλάδοι τῶν ἥχων (ἐκτενής ἀναφορὰ στοὺς μέσους ἥχους)
- τὸ χρωματικὸ γένος (ύπερβαση τῶν δυσκολιῶν ποὺ ἐμφανίζει ἡ ἐπικρατοῦσα θεωρητικὴ ἀντίληψη, μὲ σπουδαιότερες ὅσες ἀφοροῦν κλίμακες καὶ είρμολογικά, κυρίως, μέλη αὐτοῦ τοῦ γένους)
- ἡ ἐμμελής ἀπαγγελία (οἱ ἀναγνώσεις τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ἐκφωνήσεις τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἱεροδιακόνων)
- ἡ ἐπιλογὴ χρησιμοποίησης καὶ ἄλλων σημαδιῶν τῆς παλαιᾶς μεθόδου γραφῆς (ὅπως εἶναι λ.χ. τὸ ἀπόδομα ἢ τὸ τρομικόν, τὸ ὅποιο γράφεται στὰ πρῶτα μουσικὰ κείμενα τῆς Νέας Μεθόδου γιὰ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα, σὲ μιὰ πρώιμη περίοδό της, τουλάχιστον μέχρι λίγο πρὶν τὴν ἐκτύπωση τῶν πρώτων μουσικῶν Βι-

βλίων -γεγονὸς ποὺ καταδεικνύει τὴ συνέχεια καὶ ἔξαρτησή της ἀπὸ τὴν παλαιότερη μέθοδο γραφῆς)*.

”Ολα τὰ παραπάνω, μαζὶ μὲ τὴν προσφορὰ στοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη τοῦ αὐτογράφου κώδικα τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνδου μὲ τὴ μορφὴ ψηφιακῆς εἰκόνας, ποὺ τοὺς δίνει τὴ δυνατότητα πρόσθασης σὲ χειρόγραφο ποὺ ἵσως νὰ μὴν προσέγγιζαν ποτέ, ἀποτελοῦν τοὺς λόγους αὐτῆς τῆς ἔκδοσης. Μιὰ ἔκδοση πού:

- ἐπιτρέπει σὲ κάθε μελετητὴ καὶ ἐνδιαφερόμενο νὰ ἐμπλουτίσει τὶς γνώσεις του καὶ νὰ ἐπεκτείνει τὸν προβληματισμό του στὰ ζητήματα τῆς Ψαλτικῆς

- ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ συγχρίσεις καὶ ἀναλύσεις σὲ βάθος ὅχι μόνο τῶν θεωρητικῶν θεμάτων ἀλλὰ καὶ τῶν μουσικῶν κειμένων, μὲ ἅμεσο ἀποτέλεσμα τὴν κατανόηση τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς ἔκφρασης τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, καὶ τὴν ἐπιβεβαίωση γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τῆς ρήσης “χίλιοι καλοὶ χωροῦν”, καθὼς μὲ τὴν ἔρευνα ποὺ συνδέει θεωρία καὶ πράξη κατανοεῖται, “δικαιώνεται” ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ποικιλομορφία τῶν διαφορετικῶν τάσεων - σχολῶν τῆς Ψαλτικῆς ποὺ κατὰ παράδοσιν ἔφτασαν μέχρι τὶς μέρες μας

- θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ κατανοήσουμε ὅτι εἴμαστε φορεῖς καὶ ἔκφραστὲς μιᾶς μεγάλης τέχνης καὶ συνάμα ἐπιστήμης, ἡ ὅποια πρέπει νὰ εἶναι πάντα τὸ σημεῖο ἀναφορᾶς μας. Ή ἀπολυτοποίηση προσωπικῶν μουσικῶν δεδομένων καὶ ἡ ἐμμονὴ σὲ αὐτὰ ὡς μοναδικῶν κέντρων παράδοσης καὶ αὐθεντικότητας φέρνει τὸν ὅπαδισμὸ καὶ τὴν παρέκκλιση, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ γκρίζο νὰ ἐπι-

* Περισσότερες πληροφορίες στὴν ὑπὸ ἔκδοση ἔργασία μου “*H μουσικὴ γραφὴ τῆς Νέας Μεδόδου μετὰ τὴν καθιέρωσή της (1815) καὶ πρὶν τὴν ὁριστική της ἐπιχράτηση (1820) μέσω τῆς τυπογραφίας*”.

βάλλεται ώς φωτεινὸ καὶ ἡ ἀβλεψία - ἀτέλεια νὰ γίνεται θέση καὶ συμπέρασμα.

Οσον ἀφορᾶ τὴ μεθοδολογία αὐτῆς τῆς ἔκδοσης ἔχω νὰ ἐπισημάνω τὰ ἔξης:

- τὸ αὐτόγραφο ἔγινε ἡ βάση πάνω στὴν ὅποια προσαρμόστηκε ἡ ἔντυπη ἔκδοση τοῦ 1832

- ἐνότητες - κεφάλαια μὲ ὑλικὸ ποὺ ὑπάρχει μόνο στὸ αὐτόγραφο ἢ μόνο στὸ ἔντυπο μπαίνουν στὸ τέλος, μετὰ τὴν συγχριτικὴ παράθεση τοῦ κοινοῦ ὑλικοῦ τῶν δύο ἔργων

- ἡ κάθε παράγραφος ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἢ τὴν ἐπόμενη μὲ μιὰ δριζόντια γραμμή, ἐκτὸς καὶ ἀν σὲ δύο ἢ περισσότερες συνεχόμενες παραγράφους τὰ γραφόμενα δρίσκονται μὲ ἄλλη σειρά, ὅπως π.χ. στὸ περὶ ἥχων κεφάλαιο, ὅπου τὸ μὲν αὐτόγραφο θέτει τὸν κάθε πλάγιο μετὰ τὸν κύριό του, ἐνῶ τὸ ἔντυπο ἔχει πρῶτα ὅλους τοὺς κυρίους καὶ ἐπειτα ὅλους τοὺς πλαγίους

- κρατήθηκε ἡ ἀρίθμηση τῶν ὑποσημειώσεων τοῦ αὐτογράφου ἀλλὰ ἀλλαζει ἡ ἀρίθμηση αὐτῶν τοῦ ἔντυπου ἐξαιτίας τῆς παράθεσης τῶν παραγράφων μὲ αὐτοτέλεια στὴν ἔκδοση αὐτή. Αὐτὸ εἶχε ώς ἀποτέλεσμα σὲ μία παράγραφο, λόγω ἀλλαγῆς σελίδας στὸ ἔντυπο, νὰ ἔχουμε δύο ἢ καὶ τρία (α), δύο (β) κλπ. Ἔτσι λοιπόν, γιὰ νὰ μὴ χαθεῖ τὸ γράμμα τῆς ἔντυπης παραπομπῆς τῶν ὑποσημειώσεων τῆς ἔκδοσης τοῦ 1832, μπῆκε αὐξῶν ἀριθμὸς ώς ἐκθέτης στὸ γράμμα τῆς ὑποσημείωσης ὅταν αὐτὸ συναντιόταν πάνω ἀπὸ μία φορὰ μέσα στὴν ἴδια παράγραφο (π.χ. σελ. 479, § 177, ὑποσημειώσεις: α, β, γ, δ, α², β², γ²)

- μὲ πλάγια γράμματα (italic) μπῆκαν λέξεις ἢ φράσεις τοῦ ἔντυπου διαφορετικὰ διατυπωμένες στὸ αὐτόγραφο

- μὲ ἔντονα γράμματα (bold) μπῆκαν λέξεις, φράσεις, ἐνότητες ποὺ εἴτε λείπουν τελείως ἀπὸ τὸ ἄλλο βιβλίο εἴτε τὸ νόημά τους

δίνεται σ' αὐτὸ συνοπτικά

- ἔκτὸς ἀπὸ τὶς μαρτυρίες-χαρακτῆρες τοῦ αὐτογράφου ποὺ εἰναι ἥδη μὲ κόκκινο, μπῆκαν ἐπίσης μὲ κόκκινο οἱ μαρτυρίες-χαρακτῆρες ποὺ ἐμφανίζονται διαφορετικοὶ στὰ δύο βιβλία, ἔκτὸς καὶ ἄν ἡ παράγραφος στὴν ὅποια ἀνήκουν εἶναι ἥδη μὲ ἔντονα γράμματα (bold) (π.χ. σελ. 241, § 79)

- ὅταν ἔνα μέρος μιᾶς παραγράφου τοῦ ἐντύπου μπαίνει σὲ ἄλλο σημεῖο, τότε ὁ ἀριθμὸς τῆς παραγράφου μπαίνει σὲ παρένθεση καὶ ἔχει ὡς ἐκθέτη τὸ ἀνάλογο κεφαλαῖο γράμμα τῆς ἀλφαβήτου, κι αὐτὸ γιατὶ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήθηκαν μὲ διαφορετικὴ σειρὰ τὰ μέρη τῆς παραγράφου [π.χ. σελ. 267 (§ 111^B) καὶ σελ. 269 (§ 111^A)].

Ἐνῶ, ὅταν κάποια ὑποσημείωση χωρίζεται καὶ μπαίνει σὲ διαφορετικὰ σημεῖα, τότε τὸ κάθε κομμάτι ἔχει καὶ τοὺς ἀνάλογους ἀστερίσκους ὡς ἐκθέτη (π.χ. σελ. 371, § 278, ὑποσ. α** καὶ α*)

- ὅταν μία παράγραφος-ὑποσημείωση τοῦ ἐντύπου ἐμφανίζεται ἀντίστοιχα ὡς ὑποσημείωση-παράγραφος στὸ αὐτόγραφο, τότε τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων τοῦ ἐντύπου προσαρμόζεται σ' αὐτὸ τοῦ αὐτογράφου (π.χ. σελ. 233, § 66, ὑποσ. α**)

- τὰ κεφάλαια Περὶ Μέτρων καὶ Περὶ Ἀπηχημάτων μπῆκαν καὶ στὴ σειρὰ τῶν παραγράφων καὶ ὡς ἔχωριστὰ κεφάλαια, μιᾶς καὶ στὸ ἔντυπο παρουσιάζουν μιὰ αὐτοτέλεια, ἐνῶ στὸ αὐτόγραφο εἶναι ἐνσωματωμένα σὲ ἄλλα κεφάλαια

- κρατήθηκε ἡ ἴστορικὴ ὄρθογραφία τῶν κειμένων μὲ σιωπηρὴ διόρθωση παροραμάτων. Διορθώσεις-ὑποδείξεις ἔγιναν ὅπου ἡ ἐσφαλμένη γραφὴ ἀλλοίωνε τὸ νόημα τῶν γραφομένων

- παρατηρήσεις, σχόλια ἡ διορθώσεις δικές μου ἐπισημαίνονται μὲ [*].

Εὐχαριστίες πρέπουν καὶ ἀξίζουν πολλὲς σὲ ὅσους βοήθησαν ὥστε νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὴ ἡ ἔκδοση, καὶ συγκεκριμένα:

- στὸν Καθηγούμενο τῆς Τερᾶς Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιιδίου πατέρα Ἐφραὶμ γιὰ τὴν υἱοθέτηση τῆς παρούσας ἔκδοσης, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη τῆς νέας σειρᾶς ἔκδόσεων “Βατοπαιιδινὴ Μουσικὴ Βίβλος - Μουσικολογικὰ Μελετήματα”. Στοὺς πατέρες τῆς Μονῆς γιὰ τὴν σύνταξη τῆς Βιογραφίας τοῦ Χρυσάνθου καὶ τὴν βοήθειά τους στὴν ἐπιμέλεια τῆς ἔκδοσης

- στὸ Ἐφορευτικὸ Συμβούλιο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Δημητσάνας γιὰ τὴν ἀριστη συνεργασία καὶ κυρίως γιὰ τὴν ἀδεια νὰ συμπεριληφθεῖ στὴν ἔκδοση ψηφιακὸ ἀντίγραφο τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτογράφου

- στὸ προσωπικὸ τῆς Βιβλιοθήκης ποὺ μᾶς διευκόλυνε τὰ μέγιστα στὶς ἔργασίες ποὺ πραγματοποιήθηκαν ἐκεῖ

- στὸ Λυκοῦργο Ἀγγελόπουλο, Ἀρχοντα Πρωτοψάλτη τῆς Αγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, γιὰ τὴν ἀμέριστη συμπαράσταση καὶ ἐπιστημονικὴ καθοδήγηση ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἴδεα τῆς ἔργασίας μέχρι σήμερα

- στοὺς καλοὺς φίλους: Κωνσταντῖνο Θεοχάρη, Ιωάννη Πανουσάκη καὶ Βασίλειο Ζάχαρη γιὰ τὴ φωτογράφιση καὶ ψηφιοποίηση τοῦ χειρογράφου Δημήτριο Παπαδόπουλο γιὰ τὴ φιλολογικὴ βοήθεια καθώς ἐπίσης καὶ γιὰ ὅποια ἀλχημεία χρειάστηκε νὰ γίνει στὶς γραμματοσειρές π. Γεώργιο Σταθόπουλο γιὰ τὶς ἀντιπαραβολὲς τῶν κειμένων Κωνσταντῖνο Ντίνα, Ἀγαμέμνονα Τσελίκα, Κρίτωνα Χρυσοχοϊδη, Σωτήρη Δεσπότη καὶ Κωνσταντῖνο Λανάρα γιὰ τὶς πληροφορίες καὶ τὶς πολύτιμες συμβουλές τους.

Γεώργιος Ν. Κωνσταντίνου

Διδάκτωρ τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν
τοῦ Ιονίου Πανεπιστημίου

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ *

Ο Μητροπολίτης Προύσης Χρύσανθος Καράμαλλης¹ (περ. 1770² - †1846) καταγόταν ἀπὸ “τὴν ἱστορικὴν καὶ καλλίγονον πολίχνην τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, ἐπὶ τοῦ Ἐλλησπόντου, Μάδυτον”³. “Τὰ πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ἐν τῇ γειναμένῃ καὶ εἶτα ἐν τῇ πατριαρχικῇ Ἀκαδημίᾳ”⁴. Χρημάτισε μαθητής στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ Πρωτοφάλτου Πέτρου Βυζαντίου⁵ (†1808), ἀπὸ τὸν δποτὶ μυήθηκε ὅχι μόνο στὴν ἐπίσημη ψαλτι-

* Εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸν Μητροπολίτη Μύρων κ. Χρυσόστομο γιὰ τὰ ἔγγραφα ἐκλογῶν τοῦ Χρυσάνθου καὶ στὸν ἱστορικὸ κ. Κρίτωνα Χρυσοχοῖδη γιὰ τὴν διοίκηση τοῦ στὴν ἔξεύρεση τῆς Βιβλιογραφίας.

¹ Μ. Κατζάκης, Ό Μεγάλος Διδάσκαλος Χρύσανθος ὁ ἐκ Μαδύτου, ὁ Μουσικὸς Δεσπότης (1770-1846), Προσφυγικὸς Κόσμος, 9.11.1947· ὁ ἴδιος, Μεγάλοι Διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ὁ ἐκ Μαδύτου Χρύσανθος Καράμαλλης, ὁ Μουσικὸς Δεσπότης, Ἐλλήσποντος, Αθήνα Οκτώβριος 1965· “Αγγ. Βουδούρης, Μουσικοκριτικά, Αθήνα 1998, σελ. 332.

² Πολλοὶ μελετητὲς ἀναφέρουν ὡς ἔτος γέννησης τὸ 1770, ἀκολουθῶντας τὸν Γ. Παπαδόπουλο (Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ’ ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐν Αθήναις 1890· Ἰστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Αθῆναι 1904). Στὸ ἄρθρο, Θράκες μουσικοί, Θρακικά Παραρτ. Γ’ τόμ., ἐν Αθήναις 1931, σελ. 225, τοποθετεῖται στὸ “τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰ.”, ἐνῶ ὁ Χρ. Σολομωνίδης, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης, Αθήνα 1960, σελ. 204, ἀναφέρει τὸ ἔτος 1778. Ο Μ. Χατζηγιακούμης, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ Ἐλληνισμοῦ μετὰ τὴν Ἀλωση (1453-1820), Αθήνα 1999, σελ. 97, προτιμᾶ τὸ “περ. 1770”. Πρβλ. ὑποσ. 20.

³ Μ. Κατζάκης, Ό Μεγάλος Διδάσκαλος, 9.11.1947.

⁴ Θράκες μουσικοί, σελ. 225. Πρβλ. ὑποσ. 15.

⁵ Ό Χρύσανθος στὸν κατάλογο τῶν μουσικῶν τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ ἀναφέρει, “ὁ ἡμέτερος καθηγητής, ὁ καὶ φυγάς ἐπιλεγόμενος”. Ό Πέτρος παρέμεινε Πρωτοφάλτης ὡς τὸ 1805 περίπου. Βλ. Χρ. Πατρινέλης, Πρωτο-

κή παράδοση τῆς Μεγάλης Έκκλησίας, ἀλλὰ καὶ στὴν προώθηση τῆς “ἐπίλυσης” τοῦ πολύπλοκου παραδοσιακοῦ γραφικοῦ συστήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Κατὰ κοινὴ παραδοχή, ἡ γενικὴ παιδεία τοῦ Χρυσάνθου ἦταν εὐρύτατη γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς του. “Ἄνηρ λόγιος καὶ εὐμαθέστατος”⁶, ἦταν “ἐγκρατὴς τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Γλώσσης καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς”⁷, χειριζόμενος δὲ δεξιῶς τὸν εὐρωπαϊκὸν πλαγίαυλον καὶ τὸ ἀραβοπερσικὸν νέΐ⁸. Μελέτησε μουσικὰ συγγράμματα σὲ διάφορες βιβλιοθῆκες⁹, “εὐρωπαϊκίς τε μουσικοῖς ὅμιλήσας διδασκάλοις”¹⁰. Μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ φράση πρέπει νὰ θεωρηθεῖ βέβαιη ἡ παραμονὴ τοῦ Χρυσάνθου στὴν Εὐρώπη (πιθ. Γαλλία¹¹), ὅπου ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ σύγχρονούς του μουσικούς καὶ ἐπιστήμονες, τὰ συγγράμματα τῶν ὅποιων ἀναφέρει στὸ ἔργο του, καὶ μελέτησε τὶς ἀπὸ ἐτῶν ἐκδεδομένες θεωρητικὲς πραγματεῖες παλαιοτέρων μουσικῶν συγγραφέων (Ἑλλήνων καὶ Εὐρωπαίων).

Τὴν πρώτη μαρτυρία γιὰ τὸν Χρύσανθο ἀποτελεῖ τό, λανθάνον σήμερα, αὐτόγραφό του τοῦ ἔτους 1804¹². Ο μετέπειτα Ἀρχιεπί-

ψάλται, Λαμπαδάριοι καὶ Δομέστικοι τῆς Μεγάλης Έκκλησίας (1453-1821), *Μνημοσύνη* 2, ἐν Αθήναις 1969, σελ. 80.

⁶ Αγγ. Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, σελ. 332.

⁷ Θ. Ἀριστοκλῆς, *Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλλάσονες*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866, σελ. 61, σημ. Β'.

⁸ Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σελ. 333.

⁹ Ο.π.

¹⁰ “Προκήρυξις, Κωνσταντινούπολις, τῇ 25 Νοεμβρίου 1815”, *Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος*, ἐν Βιέννη 9.1.1816, σελ. 10.

¹¹ Δὲν εἶναι, ἵσως, ἀμεληταία σύμπτωση ἡ ὑπαρξη αὐτογράφου του τῆς περιόδου αὐτῆς (1807) στὸ Παρίσι. Βλ. ὑποσ. 23.

¹² Ο κώδικας φυλασσόταν στὴν Βιβλιοθήκη τῶν Γαϊτανακείων Ἐκπαιδευ-

σκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, συμπατριώτης τοῦ Χρυσάνθου, διέσωσε τὸ βιβλιογραφικὸ σημείωμα¹³ τοῦ “Ἐγχειριδίου Θεολογίας”¹⁴, τὸ δποῖο δὲν εἶναι ἔργο τοῦ Χρυσάνθου, ἀλλὰ ἀπλῆ ἀντιγραφὴ - ὅπως συνηθιζόταν - προφανῶς, γιὰ τὶς μαθητικές του ἀνάγκες στὴν Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή¹⁵.

Τὸ ὄνομα Χρύσανθος, ἀν καὶ δίχως συνοδευτικὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀξίωμα, ἀποτελεῖ, πιθανῶς, μοναχικὸ καὶ ὅχι βαπτιστικὸ ὄνομα, τὸ δποῖο ἔλαθε εἴτε κατὰ τὴν μοναχική του κουρά, εἴτε κατὰ τὴν “εἰς διάκονον” χειροτονία του¹⁶. Ο Ἀλεξούδης, στὸν ἐπισκοπικὸ κατάλογο τοῦ Δυρραχίου, τὸν ἀναφέρει ὡς Σιναΐτη¹⁷, ἐνῶ ὁ Προηγούμενος Διονύσιος Βατοπαιιδινὸς τὸν μνημονεύει ὡς “καλόγη-

τηρίων ἔως τὴν καταστροφὴ τῆς Μαδύτου τὸ 1915. Μ. Κατζάκης, Μεγάλοι Διδάσκαλοι τοῦ Γένους, Φεβρουάριος καὶ Μάρτιος - Απρίλιος 1966.

¹³ «Ἐπὶ τοῦ τελευταίου φύλλου, ὅπερ δὲν φέρει ἀρίθμησιν, ἀναγινώσκεται ἡ ἀκόλουθος σημείωσις, “Χρύσανθος ὁ ἐκ Μαδύτου πόλεως, κατὰ τὸν Έλλήσποντον, τὴν δε τὴν βίβλον ἴδιαις χερσὶν ἀντιγέγραφεν, ἐν ταῖς κατὰ Βόσπορον χωμοπόλεσι διατρίβων, βασιλεύοντος μὲν τοῦ Σουλτάνου Σελήμη, πατριαρχοῦντος δὲ Καλλινίκου, ἐν ἔτει, ἀπὸ Θεογονίας, χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ τετάρτῳ, ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ”». Χρυ. Παπαδόπουλος, Μάδυτος, ἡ πόλις τῆς Χερρονήσου, ἐν Αθήναις 1890, σελ. 44.

¹⁴ “Τέλος, ὁ πέμπτος κῶδηξ [τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἑλληνικῆς Σχολῆς], εἰς χάρτην ἐξ 134 σελίδων, περιέχει “ἐγχειρίδιον, ἡτοι ἔκθεσιν σύντομον θεολογίας”. Ο.π.

¹⁵ Τὸ 1803 ἡ Σχολὴ μεταφέρθηκε στὸν Κουρούτσεσμε τοῦ Βοσπόρου, ὅπου “διέτριβε” ὁ Χρύσανθος τὸ 1804. Πρβλ. Τ. Γριτσόπουλος, λήμμα Γένους, Μεγάλη Σχολή, Θ.Η.Ε. 4, Αθῆναι 1964, σελ. 308-314.

¹⁶ Ο Χρ. Σολομωνίδης, Ή Εκκλησία τῆς Σμύρνης, σελ. 204, γράφει ὅτι ὁ Χρύσανθος ἔγινε κληρικὸς τὸ 1804, βασισμένος, προφανῶς, στὸ αὐτόγραφο τοῦ ἔδιου ἔτους, ὅπου χρησιμοποιεῖ ἡδη τὸ ὄνομα αὐτό.

¹⁷ Ανδ. Αλεξούδης, Μητροπολίτης Ἀμασίας, Χρονολογικοὶ κατάλογοι τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ’ ἐπαρχίας, Νεολόγος (Κων/πόλεως),

ρο”¹⁸. Άπο τὰ τέσσερα πρῶτα, χρονολογικά, αὐτόγραφα τοῦ Χρυσάνθου δὲν μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ἵερατικὸ ἀξίωμα. Τὴν πρώτη μαρτυρία συναντοῦμε στὴν Πατριαρχικὴ Προκήρυξη τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1815¹⁹, ὅπου ἀναφέρεται ὡς “ἱερολογιώτατος ἐν διακόνοις”²⁰. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1816²¹ ὑπογράφει ὡς Ἀρχιμανδρίτης ἀντίγραφο τοῦ ἔργου του “Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς”²².

Τὸν πρῶτο γνωστὸ καρπὸ τῆς μουσικῆς δραστηριότητας τοῦ Χρυσάνθου ἀποτελεῖ ἡ ἀντίγραφὴ τοῦ Συντόμου Είρμολογίου²³

ἔτος ΚΕ', 8.11.1891, φ. 6688, σελ. 3.

¹⁸ Αρχεῖο Μονῆς Βατοπαιίου, Συσταχωμένος Φάκελος 8, φ. 3γ, 21.1.1815.

¹⁹ “Προκήρυξις”, 9.1.1816.

²⁰ Οἱ πλεῖστοι τῶν μελετητῶν ἀναφέρουν, λανθασμένα, ὅτι ὁ Χρύσανθος ἦταν Ἀρχιμανδρίτης τὸ 1814. Άν δεχθοῦμε ὡς ἔτος γέννησής του τὸ 1770 (ύποσ. 2), βάσει τῆς Προκήρυξης, τὸ 1815, σὲ ἡλικία 45 ἐτῶν, ἦταν διάκονος, γεγονός ἀσύνηθες. Τὸ αὐτόγραφο τοῦ 1804 (ύποσ. 16), ἡ μαθητεία του στὸν Πρωτοφάλτη Πέτρο ἔως τὸ 1805 (ύποσ. 6) καὶ τὸ αὐτόγραφο τοῦ 1807 (ύποσ. 26) ὁδηγοῦν στὴν ἀποφῆ ὅτι ὁ Χρύσανθος ἦταν νέος στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ. Ἐπομένως, ὡς ἔτος γέννησής πρέπει νὰ ἀποδεχθοῦμε τὰ χρόνια γύρω ἀπὸ τὸ 1780.

²¹ Χειρόγραφο Δημητσάνης, ἀρ. 18, φ. 127γ “Γέγραπτο χειρὶ βίβλος, Ἀρχιμανδρίτου Χρυσάνθου ὄφρ' ἐς χρῆσιν, ἦ Γρηγορίου, αωις' Σεπτεμβρίου 6”²⁴. Τ. Γριτσόπουλος, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς Δημητσάνης*, ἐν Αθήναις 1952, σελ. 22.

²² “Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς συνταχθὲν μὲν παρὰ Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Διφραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων ἐκδοθὲν δὲ ὑπὸ Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου διὰ φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν. Ἐν Τεργέστῃ, ἐκ τῆς τυπογραφίας Μιχαὴλ Βάις (Michele Weis) 1832”²⁵. Πρβλ. Γ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Περίοδος Α'* (1820-1899), Θεσσαλίη 1998, σελ. 216-217.

²³ Parisinus Suppl. gr. 1047, φ. 2γ “Ἐίρμολόγιον σὺν Θεῷ Αγίῳ, περιέχον πάντας τοὺς είρμους τῶν τε Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν, ποίημα

τοῦ διδασκάλου του Πέτρου Βυζαντίου στὰ 1807. Τὰ ἔτη 1811 καὶ 1812 μεταγράφει, ἀντίστοιχα, τὸ Εἱρμολόγιο²⁴ καὶ τὸ Δοξαστάριο²⁵ τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου, μὲ δρισμένα δοξαστικὰ τοῦ Ἱακώβου Πρωτοψάλτου, κάνοντας τὶς πρῶτες προσπάθειες καταγραφῆς ρυθμικῶν ποδῶν “κατὰ τὸ σύστημα Χρυσάνθου”. Φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ ὁ Χρυσανθὸς ἀρχισε νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὸ θέμα τῆς γραφικῆς ἀπλοποίησης τῆς μουσικῆς σημειογραφίας, μὲ κύριο μέλημα τὴν καταμέτρηση “τοῦ ἐν τῇ μελῳδίᾳ δαπανωμένου χρόνου”. Κρίνοντας ἀπὸ τὰ αὐτόγραφα τοῦ 1811-1812, τὰ ὅποια εἶναι γραμμένα σὲ μιὰ αναλυτικώτερη γραφή, διατηρώντας ὅμως θασικὰ γνωρίσματα τῆς “παλαιᾶς μεθόδου”, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ σημειογραφία τῆς Νέας Μεθόδου²⁶ διαμορφώθηκε κατὰ τὰ ἔτη 1812/14.

Ο βιογράφος τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου τοῦ Α' ἀναφέρει τὴν σχέση τοῦ Χρυσάνθου μὲ τὸν Κωνστάντιο, ὅταν ὁ δεύτερος διέμε-

κὺρ Πέτρου Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντίου, κατὰ ταχὺ δρόμον”, φ. 100τ “καὶ ἦδ’ ὃς ἵσχεις, χερσὶ Χρυσάνθου βίβλος μετεγράφη νῦν, ὅπερ ἐν μνήμῃ φέροις, ἐν ἔτει ,αωξ' μαρτίου κζ’”. Μ. Χατζηγιακούμης, Χειρόγραφα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς 1453-1820, Αθῆνα 1980, σελ. 184-185, φωτ. δεῖγμα 102· Am. Gastoue, Catalogue des Manuscripts de Musique Byzantine de la Bibliothéque Nationale de Paris, Paris 1907, σελ. 91 καὶ πίν. VII· Ch. Astruc - M.-L. Concasty, Catalogue des manuscripts grecs. Troisième partie. Le Supplément grec, τόμ. III, Paris 1960, σελ. 163-166.

²⁴ Χειρόγραφο Βιβλιοθήκης Κ. Ψάχου, ἀρ. 229, φ. 1τ “Καταβασίαι τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἔορτῶν συντεθεῖσαι μὲν παρὰ τοῦ μουσικολογιατάτου κυροῦ Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Λακεδαίμονος, τῷ δὲ ,αωια”, ὑπὸ Χρυσάνθου τὰ χρονικὰ μέτρα διαφερεῖσαι”. Κ. Ψάχος, Η Παρασημαντικὴ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Αθῆναι 1978, σελ. 89-90, ὑποσ. 54.

²⁵ Χειρόγραφο Βιβλιοθήκης Κ. Ψάχου, ἀρ. 230, φ. 1τ “Δοξαστικάριον τονισθὲν μὲν ὑπὸ Πέτρου Λακεδαίμονος, ὃ παρενέιρησαν καὶ τὰ τῶν ἐπισήμων

νε στὸ Σιναϊτικὸ Μετόχι τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὸν Παλατὰ Κωνσταντινουπόλεως -μετὰ τὸ 1811- καὶ τονίζει τὴν ἐπιστημονικὴν προσφορὰ τοῦ Χρυσάνθου στὴν μουσικὴν²⁷. Μνημονεύει ἐπίσης τὴν “καθ’ ὁδηγίαν τοῦ ἀειμνήστου Κωνσταντίου”²⁸ συγγραφὴ τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ. Ἡ δὲ Προκήρυξη τοῦ 1815 ἔξαίρει ἐγκωμιαστικὰ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάρτιση τοῦ Χρυσάνθου, θέλοντας νὰ προβάλει τὴν Νέα Μέθοδο²⁹. Ἐξάγεται, λοιπόν, ὅτι ἡδη τὸ 1815 εἶχε ἀσχοληθεῖ “διὰ μακροῦ χρόνου” μὲ τὴν συλλογὴ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ³⁰, “τὸ δποῖο πρέπει νὰ γράφτηκε περίπου στὰ χρόνια 1811/1814”³¹. Η συμβολὴ τοῦ Κωνσταντίου ἀφορᾶ,

έορτῶν δοξαστικὰ Ἰακώβου τοῦ πρωτοψάλτου, ἀναγραφὲν δὲ κατὰ τὸ σύστημα Χρυσάνθου τῷ „αωΐῳ“ ἔτει σωτηρίῳ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ χάριν τῶν αὐτῷ μαθητιώντων”. Ό.π.

²⁶ “Νέα Μέθοδος” ὄνομάστηκε τὸ νέο σύστημα γραφῆς καὶ διδασκαλίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ποὺ ἐπινόησαν οἱ Γρηγόριος Λαμπαδάριος, Χουρμούζιος Γεωργίου καὶ ἴεροδιάκονος Χρύσανθος, καὶ τὸ δποῖο καθιερώθηκε μετὰ ἀπὸ ἔγκριση τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Στ’ τὸ 1815. Σὲ ἀντιδιαστολή, ἡ παλαιὰ παρασημαντικὴ ὄνομάστηκε “παλαιὰ μέθοδος”.

²⁷ “Εἶχε δὲ παρ’ ἔαυτῷ καὶ καλοὺς συνεργάτας, ὡς τινας δορυφόρους, λογίους ἴερωμένους, οἵον τῶν ἐκ Μαδύτου Ἀρχιμανδρίτην Χρύσανθον, τὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους δύω Γρηγόριον καὶ Χουρμούζιον πολλὰ ὑπὲρ τῆς μουσικῆς μοχθήσαντα”. Θ. Αριστοκλῆς, Κωνσταντίου Α΄ Βιογραφία, σελ. 6.

²⁸ Θ. Αριστοκλῆς, Κωνσταντίου Α΄ Βιογραφία, σελ. 61, σημ. Β’.

²⁹ “Ο τε Ἱερολογιώτατος ἐν διακόνοις κήρυξανθος... περὶ τὸ θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς μέρος, εἴπερ τις ἄλλος, διὰ μακροῦ χρόνου καὶ πόνων πολλῶν ἐνασχοληθείς, καὶ ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν ἐγκρατής, Εύφωπαῖοις τε Μουσικοῖς ὄμιλήσας διδασκάλοις, κάχ τούτων, ὅσα τῷ εἰσαγωγικῷ συμβάλλεται μέρει, συλλεξάμενος”. “Προκήρυξις”, σελ. 10.

³⁰ Ο γενικὸς τίτλος τοῦ ἔργου (Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς) ὀφείλεται, πιθανῶς, “στὴν ἐπινόηση τοῦ Π. Πελοπίδη”. Μ. Χατζηγιακουμής, Αὐτόγραφο (1816) τοῦ “Μεγάλου Θεωρητικοῦ” τοῦ Χρυσάνθου, Ο Έρα-

προφανῶς, μόνο τὴν “προεισοδιώδη ἀφήγηση περὶ ἀρχῆς καὶ πρόδου τῆς μουσικῆς”, καθαρὰ φιλολογικοῦ χαρακτήρα.

Αποτελεῖ κοινὸ τόπο τῶν ἐφευνητῶν ὅτι ἡ Νέα Μέθοδος τῶν Τριῶν Διδασκάλων -παρόλη τὴν σαφὴ διατύπωση- εἶναι ἐπινόημα, ἀν δχι ἀποκλειστικά, κυρίως τοῦ Χρυσάνθου³², προφανῶς, λόγω τῆς θεωρητικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐργασίας του, ἡ ὁποία εἶδε νωρὶς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας³³. Τὴν θέση αὐτὴ ἐνίσχυσε καὶ ἡ γλαφύρη ἔξιστόρηση ἀπὸ τὸν Γ. Παπαδόπουλο τῆς ἔξορίας τοῦ Χρυσάνθου στὴν Μάδυτο λόγω τῆς “καινοφανοῦς μεθόδου” του³⁴, ἡ ὁποία “φαίνεται ὅτι ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Θρύλου”³⁵.

νιστής 11 (1974), [ἀνάτυπο] Αθήνα 1977, σελ. 312-315.

³¹ Μ. Χατζηγιακουμής, *Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ*, σελ. 98. Πρβλ. τοῦ ἰδίου, Αὐτόγραφο, σελ. 320-321.

³² Οἱ δυτικοὶ μουσικολόγοι ἀναφέρουν τὴν ἐν χρήσει σημειογραφίᾳ ὡς χρυσανθινή. Τὴν γνώμη τῶν πολλῶν ἐκφράζει ὁ Έμμ. Βαμβουδάκης (Συμβολὴ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς παρασημαντικῆς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν, Σάμος 1938, σελ. μα'), “τῷ 1814 ἐγένετο δεκτόν... τὸ σύστημα τῶν Τριῶν, ὑφ' οὓς πρέπει νὰ νοεῖται κυρίως ὁ Χρύσανθος”.

³³ Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ προαναφερθὲν κλασικὸ ἔργο του “Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς”, τὸ θεωρητικὸ ἐγχειρίδιο ποὺ διαδόθηκε εὐρέως τὰ πρῶτα χρόνια τῆς μεταρρύθμισης ἦταν ἡ γνωστὴ “Εἰσαγωγὴ” (Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, συνταχθεῖσα, πρὸς χρήσιν τῶν σπουδαζόντων αὐτὴν κατὰ τὴν νέαν μέθοδον, παρὰ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων διδασκάλου τοῦ Θεωρητικοῦ τῆς Μουσικῆς. Ἐν Παρισίοις. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Ριγνίου. 1821). Γ. Λαδάς, Τὰ πρῶτα τυπωμένα βιβλία βυζαντινῆς μουσικῆς, Αθήνα 1978, σελ. 19-26. Γ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία*, σελ. 215-216.

³⁴ Γ. Παπαδόπουλος, Συμβολαί, σελ. 333: ὁ Ἰδιος, Ἰστορικὴ Ἐπισκόπησις, σελ. 200-201: ὁ Ἰδιος, Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Αθήνα 1995, σελ. 243-245.

³⁵ Χρ. Πατρινέλης, Πρωτοψάλται, σελ. 67. Ο Μ. Χατζηγιακουμής, (Mou-

‘Η κύρια συμβολή τοῦ Χρυσάνθου φαίνεται ότι ήταν “ή κατάργηση τῶν πολυσυλλάβων φθόγγων τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς καὶ ή ἀντικατάστασή τους μὲ ἄλλους μονοσύλλαβους”³⁶. Η ἔξορία του ὅμως στὴν πατρίδα του Μάδυτο γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ διότι ἔγραφε “ἔξηγηματικώτατα τὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων μεμελισμένα μέλη”³⁷, φαίνεται ὑπερβολική³⁸.

Οἱ παλαιότερες πηγὲς ἀναφέρονται σὲ κοινὴ ἐργασία τῶν Τριῶν Διδασκάλων³⁹. Παρόλο ποὺ δὲν εἶναι εύκολο νὰ προσδιορισθεῖ ὁ χρόνος συνεργασίας τους καὶ ή προσφορὰ καθ' ἐνός, μιὰ προσεκτικώτερη ἔξέταση ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἀποψη ὅτι τὸ νέο σύστημα προέκυψε, κυρίως, ἀπὸ τὴν συνεργασία τοῦ Χρυσάνθου μὲ τὸν Γρηγό-

σικὰ Χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832), τόμ. πρῶτος, Άθήνα 1975, σελ. 9), ἀναφέρει ὅτι, “οἱ Συμβολές τοῦ Γ. Ι. Παπαδόπουλου, εἰδικὰ στὸ ζήτημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνθετῶν, ἀπαιτοῦν σήμερα ριζική ἀναθεώρηση”.

³⁶ Μ. Χατζηγιακούμης, Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, σελ. 98.

³⁷ Γ. Παπαδόπουλος, Συμβολαί, σελ. 333.

³⁸ Ο.Κ. Κούμας (Ιστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμ. 12, ἐν Βιέννη 1832, σελ. 513) ἀναφέρει ὅτι “τρεῖς φάλται εἶχαν ἐφευρεῖν νέαν μέθοδον γραφῆς καὶ διδασκαλίας τῆς τέχνης των. Εξήτησαν ἀδειαν νὰ τὴν εἰσάξωσιν εἰς τὸ πατριαρχεῖον. Ο Κύριλλος τὴν κατέκρινεν ὡς ἀφανίζουσαν τὰ ἀρχαῖα ἔσματα τῆς Ἐκκλησίας. Άλλ’ ὅταν, ἐξάρχοντος τοῦ Ἐφέσου Διονυσίου, ὡμιλήθησαν πολλὰ ὑπὲρ τῆς νέας μεθόδου, ἔδωκε τὴν ἀδειαν τῆς εἰσαγωγῆς της ὁ Κύριλλος”.

³⁹ “Τρεῖς γάρ τῶν ἐν Βασιλευούσῃ ἐξ ἐπαγγέλματος Μουσικῶν... ὅμοι συνελθόντες... διδασκαλίαν συνέταξαν καὶ μέθοδον παραδόσεως νέαν ἐξεύρον”. “Προκήρυξις”, σελ. 10. Ο Α. Θάμυρης (Εἰσαγωγὴ, Πρόλογος) ἀναφέρει, “τοιαύτην μέθοδον ἐφεύρον οἱ σεβάσμιοι οὗτοι τρεῖς Διδάσκαλοι”. Πρβλ. Γ. Λαδάς, Τὰ πρῶτα τυπωμένα, σελ. 21. Ο Π. Πελοπίδης γράφει μετὰ ἀπὸ χρόνια (Θεωρητικὸν Μέγα, Πρόλογος, σελ. 5’), “οἱ τρεῖς οὗτοι διδάσκαλοι, ὅταν ἀνεφάνησαν ἐφευρεταὶ ταύτης τῆς Νέας Μεθόδου κατὰ τοὺς 1814...”.

ριο⁴⁰. Πέραν τῆς σχέσης τους μὲ τὸ Σιναϊτικὸ Μετόχι⁴¹, τεκμήριο ἀποτελεῖ ἡ εὐγλωττη ἀναφορὰ τοῦ Προηγουμένου Διονυσίου Βατοπαιιδιοῦ, ποὺ εἶναι ἡ πρώτη μαρτυρία γιὰ τὴν Νέα Μέθοδο⁴².

Ἡ διδασκαλία τῆς Νέας Μεθόδου ἄρχισε στὸ Σιναϊτικὸ Μετόχι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1815 ἀπὸ τὸν Χρύσανθο καὶ τὸν Γρηγόριο. Γιὰ τὴν ἔγκριση τῆς μεθόδου ἡ *Προκήρυξη*⁴³ ἀναφέρει τὴν σύγκλιση γενικῆς Συνελεύσεως, στὴν ὅποια οἱ “Τρεῖς” διαβεβαίωσαν ὅτι σὲ ἔνα μόνο χρόνο μποροῦν νὰ ὀλοκληρώσουν τὴν διδασκαλία τῆς μεθόδου καὶ ὅτι χρειάζονται δέκα ἔτη γιὰ τὴν μεταγραφὴ τῶν μουσικῶν συνθέσεων ἀπὸ τὴν παλαιὰ στὴν νέα γραφή⁴⁴.

“Πρὸς ταῦτα Συνελεύσεως γενικῆς ἄπαξ καὶ δὶς ἀποδοθείσης,

⁴⁰ Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονός ὅτι σώζονται χειρόγραφα τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰ. μὲ “εξηγηματικὲς” προσπάθειες τοῦ Χρυσάνθου (6λ. ὑποσ. 24-25) καὶ τοῦ Γρηγορίου (Κ. Ψάχος, *Παρασημαντική*, σελ. 91), ὅχι ὅμως καὶ τοῦ Χουρμουζίου.

⁴¹ Ἡδη ἀναφέρθηκε ἡ σχέση τοῦ Χρυσάνθου μὲ τὸν Κωνστάντιο (ὑποσ. 27). Τὸν Γρηγόριο ἀνέλαβε ἀπὸ ἔφηβο ὁ ἡγούμενος τοῦ Μετοχίου, Ἀρχιμανδρίτης Τερεμίας ὁ Κρής, “ὑφ’ οὐκ καὶ γράμματα ἐδιδάχθη καὶ ἀναγνώστης ἀνεδείχθη καὶ ἴεροφάλτης” (Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σελ. 329). Ο Χουρμουζίος διετέλεσε ψάλτης σὲ δύο ἄλλους ναοὺς πρὸιν ψάλλει στὸ Σιναϊτικὸ Μετόχι (Θ. Αριστοκλῆς, *Κωνσταντίου Α΄ Βιογραφία*, σελ. 63).

⁴² “Σχολαρχοῦντες εἰς αὐτὴν εἶναι ἔνας καλόγηρος Χρύσανθος καὶ ὁ Λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας” (ὅ.π. ὑποσ. 18). Γιὰ τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς 6λ. *Πρόλογο*, σελ. 9 τοῦ παρόντος.

⁴³ Ἡ *Προκήρυξη*, συνοδευόμενη ἀπὸ ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Στ’, ἀπεστάλη στοὺς Ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου πρὸς γνωστοποίηση τῆς ἐπινόησης τῆς Νέας Μεθόδου, γιὰ τὴν χορηγία καὶ συνδρομὴ τοῦ ἔργου τῆς Σχολῆς καὶ τὴν ἀποστολὴ μαθητῶν.

⁴⁴ “Παρέστησαν τῇ τε Τερῆ Συνόδῳ καὶ τοῖς ἐνταῦθα περιφανεστάτοις Προύχοσι καὶ φιλογενέσι καὶ τὸ ἔργον ἐκοίνωσαν, ἐγγράφως διαβεβαίωσαντες τὴν ἐπαγγελίαν”. “*Προκήρυξις*”, σελ. 11.

καὶ ἀκριβοῦς ἐπεξεργασίας γενομένης... συνεκροτήθη Σχολεῖον κοινὸν Μουσικῆς”, ἡ γνωστὴ ὡς Γ’ Πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολὴ. Οἱ ἐργασίες τῆς Σχολῆς πρέπει νὰ ἀρχισαν τὸν Ιούλιο τοῦ 1815⁴⁵. Στὴν Σχολὴ δίδασκαν ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Χουρμούζιος τὸ πρακτικὸ μέρος, ἐνῶ ὁ Χρύσανθος τὸ θεωρητικό⁴⁶. Μὲ τὴν συμπλήρωση τοῦ πρώτου ἔτους διδασκαλίας ἔγινε “Συνοδικὴ ἀνάκριση” στὸ Πατριαρχεῖο, ὅπου ἐξετάστηκαν οἱ μαθητὲς τῆς Σχολῆς⁴⁷. Απὸ ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσάνθου, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1817, πληροφορούμαστε τὴν ἀγορά, “διὰ Μουσικὸν Σχολεῖον”, λιθόκτιστης οἰκίας “παρὰ τὸ τεῖχος”⁴⁸.

Η Σχολὴ πρέπει νὰ λειτούργησε μέχρι τὸ 1821, ὅπότε διελύθη “ἔνεκα τῶν τότε ἐπισκηψαῶν καιιρικῶν δυσχερεῶν, καίτοι ἡ παραλυσία ἥρξατο ἀπὸ τοῦ 1820, ὅτε ὁ Χρύσανθος προήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Δυρραχίου”⁴⁹. “Ἐκτοτε, ἡ δράση του δὲν φαίνεται νὰ ἔπερνα τὰ ὄρια τῆς ἐκάστοτε ἐπισκοπικῆς του περιφέρειας”⁵⁰. Τὸ 1821 ἐκδόθηκε στὸ Παρίσι, ἀπὸ τὸν Α. Θάμυρη, ἡ *Εἰσαγωγὴ* τοῦ

⁴⁵ “Μήπω γάρ τοῦ τετάρτου διαδραμόντος μηνός”. “Προκήρυξις”, σελ. 12.

⁴⁶ Θεωρητικὸν Μέγα, Πρόλογος, σελ. ៥’.

⁴⁷ Βλ. σελ. 549 τοῦ παρόντος. Πρβλ. Έρμῆς ὁ Λόγιος 1817, ἐν Βιέννη, σελ. 431-433.

⁴⁸ Έρμῆς ὁ Λόγιος 1817, σελ. 226.

⁴⁹ Γ. Παπαδοπούλος, *Ιστορικὴ Ἐπισκόπησις*, σελ. 201. Τὸ Υπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Χρυσάνθου (Κώδιξ Υπομνημάτων Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Α’/9, σελ. 419) εἶναι τοῦ Μαΐου τοῦ 1820, ἐπὶ πατριαρχείας Γρηγορίου τοῦ Ε’. Ο. Λ. Ψαλτόπουλος (Οἱ τρεῖς δυνατοὶ καὶ τὸ δημιούργημά τους, Απόστολος Ἀνδρέας, Κων/πολη 30.3.1960) θεωρεῖ τὴν “προαγωγὴ” τοῦ Χρυσάνθου πρόσχημα γιὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν Πόλη.

⁵⁰ “Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς... συνταχθεῖσα μὲν παρὰ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ἥδη ἐπιδιορθωθεῖσα εἰς πολλὰ ἐλλείποντα δέ, καὶ μεταφρασθεῖσα εἰς τὸ ἀπλούστερον,

Χρυσάνθου⁵¹. Τὸ 1832 τὸν συναντοῦμε, ὡς παρεπιδημοῦντα στὴν Πόλη, στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν (γιὰ τρία σώματα⁵²) τοῦ ἔργου του Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς⁵³.

Τὸν Ιούλιο τοῦ 1833, ἐπὶ πατριαρχείας τοῦ “προστάτου” του Κωνσταντίου τοῦ Α', ἔξελέγη Μητροπολίτης Σμύρνης⁵⁴. Έκεῖ ο Χρύσανθος “συγχρότησε ἐκκλησιαστικοὺς χορούς”. “Ἐπίσης φρόντισε γιὰ τὴν ἐκ θάρων ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Αγίου Δημητρίου καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Αγίου Χαραλάμπους”⁵⁵. Στὰ 1835 ἴδρυσε “ἀλληλοδιδακτικὸ σχολεῖο, ποὺ ὀνομάστηκε «Ἐκπαιδευτικὸν κατάστημα τῶν κορασίων». Στὴν μεγάλη ἐπιδημίᾳ πανώλους ποὺ ἐνέσκηψε στὴν Σμύρνη στὰ 1836, ο Χρύσανθος, μὲ τὴν συνεργασία τῆς ἐφορείας τοῦ Γραικικοῦ νοσοκομείου, ἴδρυσε λοιμοκομεῖο”⁵⁶.

Τὸν Απρίλιο τοῦ 1837 μετατέθηκε στὴν Μητρόπολη Προύσης⁵⁷, “ἔνθα καὶ πρὸς Κύριον ἔξεδήμησεν”⁵⁸. Ο Μ. Γεδεών ἀναφέ-

παρὰ Χουρμουζίου, Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Εκκλησίας”, κριτικὴ ἔκδοση παρὰ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννόπουλου, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 14. Ο Γ. Παπαδόπουλος (Συμβολαί, σελ. 334) ἀναφέρει ὅτι “ὁ Χρύσανθος ἐν Διυρραχίῳ ἐδίδαξε μετὰ ζήλου τὴν μουσικὴν εἰς τὰ πνευματικά του τέκνα, ἀτινα ἀνεδείχθησαν οὐκ εἰς μακρὰν ἔμπειροι μουσικοί”.

⁵¹ Ἐνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μουσικὰ βιβλία ποὺ τυπώθηκαν (Ὀ.Π. ὑποσ. 33).

⁵² Βλ. σελ. 569 τοῦ παρόντος. Κατὰ τὸν Μ. Χατζηγιακούμη (Αὐτόγραφο, σελ. 315), “ἀποτελεῖ ἵσως μιὰ ἔμμεση ἐνδειξη τοῦ πόσο ξένος ὑπῆρξε ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη αὐτὴ ἔκδοση τοῦ ἔργου του”.

⁵³ Τὸ ἔργο ἐκδόθηκε γιὰ δεύτερη φορά “ὑπὸ Σπυρίδωνος Κουσουλίνου, ἐν Αθήναις 1911”. Φωτομηχανικὲς ἐπανεκδόσεις: ἐκδ. “Κ. Σπανοῦ”, Αθήνα 1977, ἐκδ. “Κουλτούρα” ἀρ. 8, Αθήνα 1977, 1993.

⁵⁴ Κώδιξ Υπομνημάτων Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Α'14, σελ. 224.

⁵⁵ Χρ. Σολομωνίδη, *Η Εκκλησία τῆς Σμύρνης*, σελ. 204.

⁵⁶ Ο.Π., σελ. 205.

⁵⁷ Κώδιξ Υπομνημάτων Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Α'14, σελ. 289.

ρει ὅτι, “ἀπεβίωσεν ὁ Χρύσανθος τῷ 1846⁵⁹, κατὰ μῆνα Ιούνιον”⁶⁰, διάσει τῆς πράξεως ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του⁶¹. “Εἰς τὴν Κοινότητα Μαδύτου, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης του, ἀφῆκεν ὡς δωρεὰν τὰ χρυσοῦφαντα καὶ διὰ πολυτίμων λίθων πεποικιλμένα ἀρχιερατικά του ἄμφια”⁶². Θρυλεῖται δὲ ὅτι “τὰ ἔργα τοῦ μουσικοῦ ἱεράρχου ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς κατά τινα πυρκαϊάν”⁶³.

⁵⁸ Θ. Αριστοκλῆς, *Κωνσταντίου Α' Βιογραφία*, σελ. 61, σημ. Β'. Ό Αγγ. Βουδούρης (*Μουσικοχριτικά*, σελ. 333) ἀναφέρει ὅτι “ἀπέθανεν ὡς μητροπολίτης Προύσης ἐν Φαναρίῳ τὸ 1846”.

⁵⁹ Ως ἔτος θανάτου ἐπικράτησε τὸ 1843 λόγῳ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Γ. Παπαδοπούλου (*Συμβολαί*, σελ. 334· *Ιστορική Επισκόπησις*, σελ. 201). Ωστόσο, στοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους φέρεται ὡς Προύσης ἔως τὸ 1846. Πρβλ. Άνθ. Αλεξούδης, *Χρονολογικοὶ κατάλογοι*, ἔτος ΚΕ', 20.12.1890, φ. 6428, σελ. 3· Β. Κανδής, *Η Προύσα*, ἐν Αθήναις 1883, σελ. 141· Χρ. Σολομωνίδης, *Η Εκκλησία τῆς Σμύρνης*, σελ. 205· Άντ. Χατζόπουλος, *Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ παιδεία στὴν Εκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν 19ο καὶ 20ὸ αἰώνα* (ἀνεκδοτη διδακτορικὴ διατριβή), Άλεξανδρούπολη 2001, σελ. 90.

⁶⁰ Μ. Γεδεών, *Ἀποσημειώματα Χρονογράφου*, ἐν Αθήναις 1932, σελ. 234.

⁶¹ Στὴν ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου τοῦ Χρυσάνθου, τοῦ ἀπὸ Στρωμνίτζης Κωνσταντίου, ἀναφέρεται, “Τῆς Αγιωτάτης Μητροπόλεως Προύσης ἀπροστατεύτου διαμεινάσης, ἐ τε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος, κυροῦ Χρυσάνθου, τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος, καὶ εἰς τὰς οὐρανίους μονάς μεταστάντος...”. Κώδιξ Υπομνημάτων Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ΚΒ', Ιούνιος 1846, σελ. 109.

⁶² Μ. Κατζάκης, *Μεγάλοι Διδάσκαλοι τοῦ Γένους*, Μάρτιος-Απρίλιος 1966.

⁶³ Γ. Παπαδοπούλος, *Ιστορικὴ Επισκόπησις*, σελ. 202. Ό Μ. Χατζηγιακούμης (*Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ*, σελ. 98) πιστεύει ὅτι αὐτὸς “ὑποδηλώνει ἵσως τὴν ἀμφιχανία τῶν μεταγενεστέρων μπροστὰ στὴν παντελῆ ἔλλειψη συνθέσεων μιᾶς, κατὰ τὰ ἄλλα, τόσο σπουδαίας μουσικῆς προσωπικότητας”.